No. 5 Mai 1904

APARE ODATĂ PE LUNĂ

LUMINA

REVISTĂ POPULARĂ
A
ROMANILOR DIN IMPERIUL OTOMAN

«Publicaţie a corpului didactic şi bisericesc român din Turcia»

Abonamentul în Turcia	piastri	Abonamentul în România şi străinătate	
Pe un an (un megid)	20	*Pe un an lei noui*	6.—
Pe 6 luni piastri	10	*Pe 6 luni " "*	3.—

UN NUMĔR 50 bani (2½ piastri)

PENTRU ANUNCIURI 50 BANI (2½ PIASTRI) LINIA

Manuscriptele şi tóte comunicările referitóre la Redacţie se vor adresa d-lui ST. G. CIUMETTI, *profesor la Liceul român din Bitolia. Abonamentul şi tot ce se referă la administraţie se vor adresa pentru Turcia D-lui* G. ZUCA, *profesor la liceul român* Bitolia (Monastir); *iar pentru România şi Străinătate D-lor Fr.* M. CRAJA, *comersanţi,* Bucuresci, *Calea Victoriei, 40*

MANUSCRIPTELE NEPUBLICATE SE ARD

Redacţia şi Administraţia: Bitolia (Monastir) Liceul Român

añĭ nainte, aŭ unâ limbă, care putem s'dziçem, că-ĭ di cu tot a noastră.

Apoia graĭele çe cama-ļĭ lipsescu a omlui tu sburire sûntu unâ cu a fraţilor Românĭ.

Şi după aeste graie, după ligătura a lor, după sintaxă şi adărămintul a frazelor, ca cum şi după numa a noastră di Aromâñĭ, ease curat, ca lumina çe videm, că noĭ him fraţĭ di un sândze, di unâ mamă şi un tată cu toţĭ Româñiļĭ şi că agĭungu tr'arideare Greçiļi, care vor s'nĕ păteadză azĭ cu nume nouă, ca *Elino-Vlahi*, ică *Elines-Vlahofoni*, ică cum altă va lĕ ỹină tu minte.

TH. CAPIDAN

DIN TRECUTUL NOSTRU

— Istoricul fundărei orașului Crușova —

In acest loc, unde astăzi călătorul uimit se pierde în admirația acestui oraș așa de măreț, tupilat prin scorborile înalților noștri munți, era o dată și nu de mult numai păduri dese și neumblate de picior omenesc.

Așa își începu povestirea sa bătrânul *Cota*, om trecut de 80 de ani și al cărui bunic fu dintre primii, cari, ca să scape de urgia unor vremuri vitrege veniră să se ascundă aci.

Noi Aromânii Crușoveni — continuă dânsul — locuiam înainte departe de aici, cale de mai multe zile. Aproape de Albania, prin munții *Gramostea* și *Pindului* era vechea noastră patrie. Dar printre anii 1760—1770, orașele și bogățiile noastre fără pereche fură râvnite de vecinii noștri, care ca un puhoiŭ furtunos năpădiră asupra noastră. S'au luptat mult și bine părinții părinților noștri, dar vrăjmașii eraŭ mulți și neînduraţi. Atunci dânșii și-au părăsit vetrele strămoșești, au lăsat averile și-au fugit de acolo, căutând aiurea odihna și siguranța vieței și a onoarei.

Niculița, orașul cu mai mult de 5,000 de case mărețe, orașul care numără în sânul ei comercianți vestiți prin bogățiile lor și meseriași de frunte fu una dintre cele d'intâi, care fu părăsită. Casele ei au fost dărâmate, averile ei prădate, mulți oameni au fost răpuși de sabia și gloanțele vrăjmașului, cei ce au supraviețuit acelor vremuri turburi s'au împrăștiat care încotro a nimerit.

Așa o bună parte s'au stabilit la *Șacișta*, alții mai numeroși la *Neagușta*, iar foarte mulți au căutat refugiu aici în munții Crușovei.

Având în frunte pe preotul lor *Toma,* ei s'au așezat în partea, care astăzi este centrul orașului.

Ei, dar sunt primii Aromâni stabiliți la Crușova, iar casa lui

Pera, care se păstrează până în zilele noastre, este cea d'intâi casă aromânească din Crușova.

Această așezare a Niculcenilor după datele rămase a avut loc cam pe la anii 1767—1768.

Pe atunci în Crușova erau numai două case mici, în cari locuiau două familii bulgare. Bulgarii aceștia erau clăcașii lui *Kerim-Bey*, care stăpânea tot pământul, pe care azi e așezată Crușova, precum și tot ținutul la întinderi foarte mari.

Kerim-Bey, i a primit pe Niculceni cu condițiune, însă ca să plătească o dare regulată pentru pământul, pe care 'și clădiau locuințele și pentru protecțiunea ce le acorda.

Niculcenii au consimțit, mai ales că dânșii hrăniau alte gânduri. Erau munciți de dorul patriei de curând părăsită și așteptau numai ca timpurile să devie mai normale, mai liniștite, pentru ca să se întoarcă din nou la căminurile lor.

Aceasta, însă precum vezi, nu s'a întâmplat. Niculița n'a putut să se ridice din ruinele sale și astăzi e un sat albanez de vr'o 30 de case sărac și mizer.

In curând după Niculceni au venit Aromânii *Lenotopei*, care a avut aceiași soartă, ca și vecina ei Niculița. O bună parte din Lenotopeni s'au oprit la *Blața* și n'au înaintat mai departe.

Alții, conduși fiind de popa *Eustațiu* au venit la Crușova, așezându-se alături de Niculceni, cu cari semănau mult și ca ocupație și ca mod de traiu.

De notat este că toate grupurile de Aromâni, cari căutau adăpost și refugiu departe de țara 'lor, veniau în tot-d'auna însoțiți de preoții lor. Aceștia continuau și în nouile locuințe a fi preoții concetățenilor lor, iar după moarte-le se hirotoniseau fii ori nepoții lor. Impărțirea de astăzi a enoriilor din Crușova își găsește origina în timpurile fundării acestui oraș.

O dată cu Lenotopenii au venit grupuri mai mici de Aromâni și din alte orașe, dărâmate din temelie de aceiași vrăjmași. Așa s'au așezat aici Aromâni din *Nicea*, din *Lânca*, mulți *Moțani*, adică Aromâni de prin ținuturile Apropotanului.

După trecere de câți-va ani vine un grup mai numeros aceștia sunt *grămostenii*. Gramostea trebue să fi fost foarte mare, pentru-că în afară de numeroși grămosteni, cari s'au refugiat aici, ei au fundat și alte orașe întregi. Așa, locuitorii Târnovei și Magarovei sunt mai toți grămosteni, alții au populat *Nijopolea*, alții s'au dus prin Tracia, în fine un număr foarte însemnat de grămosteni găsești prin munți de-alungul graniților Bulgariei, iar înlăuntrul ei orașul *Peștera*, e oraș curat grămostenesc.

Grămostenii s'au așezat în părțile mărginașe ale orașului și multă vreme au continuat și aci cu vechile lor ocupațiuni: *chirigilicul* și *creșterea vitelor*, în deosebi a oilor.

Cam în acelaș timp, adică la începutul veacului al 19-lea au venit și *Albanezii* și *Bulgarii*. Albanezii au adus cu dânșii doi preoți,

ceea-ce însemnează că au venit din două localităţi diferite, unii din *Bithcucki*, alţii din *Opara*.

Numărul lor total era de vr'o 350 de familii.

In mai puţin de o sută de ani, însă, dintr'înşii n'a rămas de cât doar numele şi cartierele unde s'au aşezat, numite până azi *la Arbineşi*. Contactul de toate zilele cu Aromâni a făcut ca Albanezii să-şi uite graiul lor şi să se contopească în masa poporului nostru. Acest proces a avut loc şi în alte centre aromâneşti din Macedonia, ca Bitolia, Târnova, Magarova etc.

In schimb însă, un număr foarte important din conaţionalii noştri din Albania s'au asimilat în masa Albanezilor. Dacă am stabili proporţiile noi ca element am perdut incomparabil mai mult de cât am câştigat.

Dar aceasta nu intră în subiectul nostru. Bulgarii din Cruşova trebuesc împărţiţi în două. Cei cari au venit în timpurile de la început sunt *Miaţii*, originari din Albania, din ţinutul *Lazaropole*. Aceştia şi ca limbă şi ca îmbrăcăminte şi ca mod de traiu şi ca înfăţişare diferă mult de ţăranii Bulgari din câmpiile noastre. Miaţii sunt în genere oameni frumoşi, iubitori de ordine şi curăţenie, mult mai inteligenţi şi întreprinzători. Ei au multe puncte comune cu Aromânii.

Vreme îndelungată era o adevărată prăpastie între dânşii şi cei-l'alţi Bulgari, pe care îi despreţuiau şi considerau ca un elemet inferior.

Numai Miaţii se pot socoti printre vechi locuitori ai Cruşovei, pe când cei-l'alţi Bulgari, cari astăzi ca număr i-au întrecut cu mult pe viaţă nu datează în Cruşova de cât numai de câte-va zeci de ani.

Dar cu aceata n'am încheiat cu fundarea Cruşovei. Cam în acelaş timp cu dânsa în apropierea ei s'au mai fundat două comune: *Tristinicul*, în partea sudică, care număra vr'o 130 de familii aromâneşti din *Gabrova*, în marea lor majoritate spoitori şi *Birina* în partea vestică cu vr'o 100 de familii, fierari şi crescători de vite, cei mai mulţi veniţi din Gramuste. Aceste două comune n'au putut dăinui mult. Prigonirile soartei i-au urmărit pe Aromânii lor şi în noile locuinţe. De aceia în curând ele se distrug. Cei din Tristanic vin o parte la Cruşova, alţii la *Perlepe*, alţii la *Tetova* (Caliandeli). Cei din Birina au imigrat mai toţi în Cruşova.

De şi de la fundarea Cruşovei au trecut aproape un veac şi jumătate şi de şi toţi Aromânii veniţi aici vorbesc identic aceiaşi limbă, au aceleaşi obiceiuri, totuşi chiar până în zilele noastre există oare-care reparaţiune între diferitele grupuri de Aromâni şi fie-care ştiu şi se laudă cu oraşul de unede îşi trage origina.

La început, însă reparaţiunea era mult mai pronunţată. Un Niculcean, bunioară, care se considera că e mai nobil de cât cei-l'alţi, nici în ruptul capului nu s'ar fi dat fata după unul, care nu descindea din Niculiţa, cu atât mai mult n'ar fi luat de soţie o fată, ai cărei părinţi veniseră din alte localităţi.

De acea o bunică a mea—zise bătrânul, de la care ţin aceste

detalii—au măritat-o tocmai la *Neaguşta*, la depărtare de mai multe zile numai şi numai pentru motivul că în Cruşova nu găseau un Niculcean vrednic de dânsa.

Un lucru, însă, îi mai muncia pe Aromâni, cari fundară Cruşova, anume că pământul pe care îşi lucraseră locuinţele aparţinea altuia, lui Kerim-Bey, de care am pomenit mai sus.

Ei – precum e la toţi Aromânii — voiau ca să devie stăpâni indiscutabili pe pământul, din care acum îşi făcuseră a doua patrie. De acea, după ce în repetate rânduri s'au încercat să-l rescumpere cu binele, la urma urmelor neputând ajunge la înţelegere cu mult pretenţiosul Beiu, fruntaşii cruşoveni s'au dus până la Constantinopol şi după ce au cheltuit frumoasa sumă de 400,000 de piaştri, în anul 1842 au isbutit să obţie un firman în virtutea căruia dreptul lor de singuri proprietari era pe deplin stabilit.

Astăzi numărul Aromânilor din Cruşova ar fi fost cel puţin de trei ori mai mare, dacă ei n'ar fi emigrat şi n'ar emigra în continuu. Prin oraşele însemnate ale Turciei Europene, ca *Bitolia*, *Salonicul*, *Scopia*, *Giumaia*, *Cociani* etc. etc., găseşti colonii compacte de Cruşoveni. Alţii, mânaţi de dorul de câştig şi de o viaţă mai bună, au trecut peste graniţele Imperiului şi s'au aşezat unii prin *Egipt* alţii prin *Serbia*, *Bulgaria*, *România* etc.

Prin toate locurile unde se duc, Cruşovenii, ca şi toţi Aromânii, es în curând la suprafaţă şi prin calităţile şi inteligenţa lor vie ocupă un loc de frunte pe treapta socială.

N. Baţaria.

MIŞCAREA CULTURALĂ LA NOÏ

— Conferinţe la Salonic. —

In actualul an şcolar s'au ţinut de către d-nii profesori ai şcoalei comerciale din Salonic mai multe conferinţe în faţa corpului didactic, a elevilor şi a mai multor buni Români de acolo.

Dintre acestea numai două au ajuns până la cunoştinţa noastră, transmiţându-ni se în copie, aşa că numai asupra lor vom vorbi.

Una sub titlul Him Armâni? *a fost ţinută în dialectul de către d. profesor* Th. Capidan *şi cu oare-cari prescurtări o publicăm înt'alt loc în numărul de faţă al Revistei.*

A doua a fost ţinută de către d. profesor V. Diamandi *şi se ocupă de situaţia înfloritoare, de numărul cel mare, precum şi de însemnata importanţă ce aveau Aromânii în timpurile Imperiului Bizantin.*

Numai pentru-că se găsiau în ast-fel de condiţiuni — spună d. V. Diamandi — Aromânii au putut ca sub fraţii Petru şi Asan (sfârşitul veacului XII) să facă acea mare sforţare ce a adus după sine întemeierea